

VALLÁSTURISZTIKAI FEJLESZTÉSEK AZ ÉSZAK-ALFÖLD RÉGIÓBAN¹

A lokális gazdasági és társadalmi struktúrák mentén a korábban kizárólag mezőgazdasági termelésből élő kistelepülések közismerten „önképüket újrafogalmazva”² új helyi értékeket bocsátanak áruba, ami igen gyakran kulturális örökségüket jelenti. Ennek megfelelően egyre fontosabbá válik a turizmus, melyre a települések felzárkózási esélyként, „kitörési pontként” tekintenek, így természetes tendenciaként kezelhetjük, hogy a turisztikai innovációk nélkülözhetetlen részét képezik a különböző város- és vidékfejlesztési terveknek.

Látogatók a nyírbátori és a csarodai református templomban. 2017. május 12-13.³

Az említett változások mentén átalakuló társadalmi elvárásokhoz a református egyházak is igyekeznek alkalmazkodni, s a helyi turizmusba való integrálódás, vagy a lehetőségekhez mérten önálló turisztikai fejlesztések és attrakciók révén elégítik ki az új igényeket. A vallási objektumokat már évszázadok óta használják a vallásgyakorlás mellett különböző kulturális célokra is, így mint műemlékek, idegenforgalmi látványosságok,

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma REB-16-2-KUTATAS azonosítószámú pályázat támogatásával valósult meg.

² Pusztai Bertalan 2003: 14.

³ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta.

közvetve jövedelemtermelő tényezőként is funkcionálnak.⁴ Az egyházközségek a megfelelő kínálat kialakítása, vagyis a turisztikai feltételrendszer egyes elemeinek megteremtése, illetve a már meglévők fenntartása és fejlesztése révén biztosítják az adott vonzerő iránti keresletet.⁵

Így számos gyülekezet az egyházi objektumok bemutatását, illetve a korábban kizárólag gyülekezeti alkalomként funkcionáló eseményeket a rendelkezésre álló erőforrások és a fennálló turisztikai kereslet alapján ma már, mint a vallási turizmus lehetséges alternatíváit kezeli, és igyekszik azokat vonzó turisztikai attrakcióként továbbfejleszteni, piacképes termékként értékesíteni. Tanulmányomban a református vallási turizmus fogalmi expanziója révén a fogalomkörébe tartozó attrakciók iránti keresletet meghatározó szükségleti szinteket, motivációkat kívánom bemutatni.

A vallási turizmus tudományos vizsgálatát a kevésbé frekvenciált kutatási témák közé sorolhatjuk, a kutatás nehézségét egyfelől a kevés rendelkezésre álló, megbízható statisztika, másfelől pedig a vallási turizmus pontos, a turizmus fogalmához hasonló,⁶ általánosan elfogadott *definíciójának* hiánya adja.⁷ Az ENSZ Turisztikai Világszervezete, az UNWTO 1995-ös meghatározása szerint a „vallási vagy zarándokturizmus az adott lakóhelytől eltérő úti célra irányuló, vallási célú utazást jelent, kivéve a szakmai célú utazásokat (például papok utazása munkavégzés céljából).”⁸ Az említett tendencia azonban fokozatosan háttérbe szorult, és napjainkra a vallási turizmus egyre differenciáltabb meghatározása jellemző világszerte, s már nemcsak a zarándoklatokat, hanem a templomturizmust és a templomban zajló rendezvényeket is a vallási turizmus fogalomkörébe sorolják.

A londoni székhelyű Mintel International Group Ltd. 2005-ös, a témában alapvetőnek tekintett hatástanulmányában a vallási turizmusnak, amelyet olyan utazások összességéként értelmez, amikor egy szentnek tartott helyet, épületet, kegyhelyet látogatnak meg a turisták, három dimenzióját különbözteti meg. A zarándoklatot (egy szent hely meglátogatása), vallási eseményre való utazást és a templomturizmust, vagyis imaházak, kegyhelyek meglátogatása, kulturális, történelmi és építészeti jelentőségük miatt, nem feltétlenül vallási okból.⁹ A 2012-es *Religious and pilgrimage tourism* című kiadványában a vallási turizmust már olyan

⁴ Bartha Elek 1993. 43.o.

⁵ Michalkó Gábor 2012: 82.

⁶ A turizmus definíciójának legismertebb és általánosan elfogadott meghatározását a Turizmus Világszervezete (WTO) és az Interparlamentáris Unió fogadta el Hágában 1989-ben. Eszerint „a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” Michalkó Gábor alternatív turizmusdefiníciója szerint „a turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor”. Lásd: Michalkó Gábor 2012: 34.

⁷ Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda (összeáll.) 2013: 1.

⁸ Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda (összeáll.) 2013: 1.

⁹ Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda (összeáll.) 2013: 2.; Vö. Mester 2006: 16.

nemzetközi utazásként definiálja a Mintel, amelynek elsődleges célja vallási szempontból jelentős helyek, útvonalak és fesztiválok meglátogatása, vagy vallási tevékenység (vallási konferencia, lelkigyakorlat, keresztény táborok).¹⁰

A témával foglalkozó tudományos munkák már kezdetektől fogva megkülönböztették a vallási/vallásos és a nem vallási motivációjú utazásokat a vallás és a turizmus összefüggésében.¹¹ Esetükben azonban a vizsgálat dimenziója jellemzően a zarándoklat volt, amely így természetesen determinálta a témában érintett vallásokat, felekezeteket is. Ezen tudományos megközelítést hazánkban a vallási turizmus általános turizmus rendszerén belül elfoglalt helyének bizonytalansága is erősítette, ezért sokáig csupán csak érintették a témát, önálló vizsgálati témaként szinte alig fordult elő.¹²

Ennek okát leginkább a rendszerváltás előtti időszak „örökségében” kereshetjük, amely közismerten nem preferálta a vallási jellegű utazások szervezését és tudományos vizsgálatát sem. Így a magyarországi vallási turizmus helyzetének elemzésekor mindenképpen tekintettel kell lenni az 1945 és 1990 közötti időszak „örökségére”, mely mind a mai napig befolyásoló erővel bír,¹³ hiszen az adott ország politikai környezete jelentős hatást gyakorol a turizmus tendenciáira.¹⁴ Husz Mária a vallási turizmus *kulturális turizmussal* való erőteljesebb kapcsolódását is azzal magyarázza, hogy míg a katolikus hagyományú országokban, így Spanyolországban, Olaszországban a vallási turizmus a turisztikai bevételek jelentős részét teszi ki, addig Magyarországon „történetileg más körülmények között alakult, változott”, hivatalosan mint önálló turisztikai termék évtizedekig nem jelenhetett meg a kínálatban, „a vallási turizmus tiltott műfaj volt évtizedeken át”.¹⁵ Ennek megfelelően természetesnek tekinthetjük, hogy a professzionális, tudatos marketinmenedzsmenttel szervezett vallásturisztikai utazások szervezése és tudományos vizsgálata iránti érdeklődés, a nemzetközi viszonyokat tekintve, igen későn alakult ki Magyarországon.

¹⁰ Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda (összeáll.) 2013: 2.

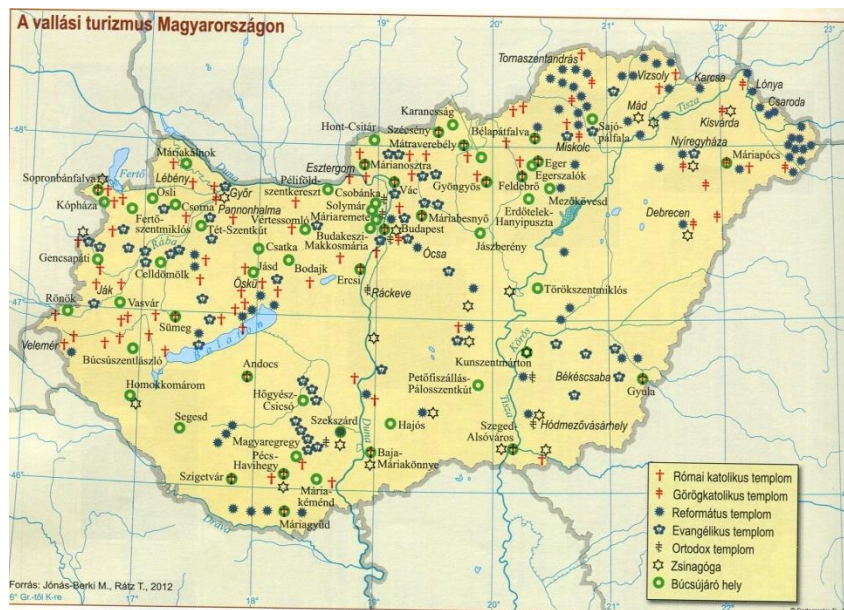
¹¹ Smith, Valene 1992: 11., A fogalom fejlődéstörténetét lásd: Collins-Kreiner, Noga 2010.; Puczko László – Rátz Tamara: 2005., 2011.

¹² Mindenképpen kivételként kell említeni Pusztai Bertalan 2004-ben megjelent doktori disszertációját, melyben bár kizárólag a zarándoklat tekintetében, de a néprajzi, kulturális antropológiai módszerek mellett a turisztikai irányvonalakat is szem előtt tartva vizsgálta a vallási turizmust. Pusztai Bertalan 2004.

¹³ Sulyok Judit – Mártonné Máthé Kinga 2014: 16.

¹⁴ Michalkó Gábor 2012: 132.

¹⁵ Husz Mária 2007: 124.

A vallási turizmus helyszínei Magyarországon.¹⁶

A *politikai környezet* befolyásoló ereje a fentiekén túl a turizmus bármely részterületét érintő szabályozásban is érvényesül – a turizmusfejlesztési koncepciók megalkotásától egészen a szabadidő szabályozásig.¹⁷ Ennek megfelelően a vallási turizmus definíciója a különböző közigazgatási szinten megalkotott turizmusfejlesztési koncepciókkal és stratégiákkal, illetve ezzel párhuzamosan az adott területen kiírt pályázatokkal is paralel módon változott. Így az érintett egyházközösségek, mint turisztikai szolgáltatók tekintetében természetes érdeklődés és érdek alakult ki a fogalom tágabb értelmezése iránt, ami gyakorlatilag lehetővé tette számukra kínálatuk bővítését.

A vallási turizmus konceptualizálásából adódó korábbi *felekezeti lehatároltság* napjainkra az említett fogalmi expanzió révén a megvalósítás gyakorlati színtereit tekintve teljes mértékben megszűnt. Egyfelől a vallási turizmus fogalmát a vallási műemlékek turisztikai célú meglátogatásával bővítve természetesen minden felekezet érintett és érdekeltté vált benne. Másfelől a szűkebben vett vallási turizmus, vagyis a zarándoklat újraértelmezése révén még inkább kibővült a résztvevő felekezetek köre. Mára ugyanis a vallási emlékek szinte kizárólag kulturális célú felkeresésére szervezett kirándulás (pl. „Vizsolyi Biblia-zarándoklat”) vagy a helyi vallási és kulturális műemlékek megtekintésének látogatóbarát, illetve rendezvények befogadására is alkalmas fejlesztése (pl. „Utazás a zsidó örökségbe Észak-Alföldön” Zarándokút az Észak-alföldi zsidó vallási és kulturális örökség

¹⁶ Forrás: Jónás-Berki Mónica – Rátz Tamara 2012: 30.

¹⁷ Michalkó Gábor 2012: 132.

mentén c. projekt) során is a zárandoklat kifejezést használják, nem csak a katolikus egyházak, melynek értelmezése mára teljesen megváltozott.¹⁸

A turizmus¹⁹ bármely területén működő attrakció iránti *keresletet* három tényező befolyásolja: a motiváció, a szabadidő és a rendelkezésre álló jövedelem. E faktorok gyakorlatilag a vallás és a turizmus kapcsolatának vizsgálati dimenzióit is lefedik, annyi különbséggel, hogy a rendelkezésre álló jövedelem helyett leggyakrabban a tér, térhasználat szolgál preferált vizsgálati aspektusként. A vallás és a turizmus közötti hasonlóságok, illetve különbségek vizsgálata, a kettő összevetése igen sokrétű, hiszen a témával foglalkozó tudományos munkákban a gazdasági, a politikai, a társadalmi és a pszichológiai aspektus egyaránt helyet kap.²⁰

A keresletet befolyásoló tényezők közül a legösszetettebb a *motiváció*. A turisztikai keresletet már kezdetektől fogva meghatározta a vallás motivációja, hiszen már az ókorban gyakoriak voltak a zárandoklatok, a szentélyek, templomok felkeresése. Emellett a vallás különböző rítusaihoz kapcsolódó eseményeken,²¹ a vallási ünnepeken és fesztiválokön való részvétel is utazásra generálta már az ókor emberét is.²² Az egyének motivációja, vagyis az utazásra, otthonaik elhagyására való késztetése többféle hatás eredője lehet, így befolyásolhatja a szükséglet, az attitűd, a társadalmi hatások, a tapasztalat és a tanult magatartás.²³ Abraham Maslow közismert *szükséglet-hierarchia* elmélete szerint minden ember szükségletei hierarchikusan, piramisszerűen épülnek fel, s a magasabb szükségleti szint csak akkor határozza meg a tudat működését, motiválja az egyént, ha az alapszükségletek már kielégítésre kerültek.²⁴ Ilyen szükséglet a fiziológiai, a biztonság, a szeretet (valahová való tartozás), a megbecsülés, a kognitív, az esztétikai és az önmegvalósítás szükséglete. A turizmus különböző formáinak kialakulása ezen szükségletek kielégítését célozzák,²⁵ s így a

¹⁸ „A kegyhelyek zárandoklattal látogatott és nagy tömegeket mozgató búcsúit a népi gyakorlatnak megfelelően *szentbúcsúnak* nevezzük..., A magyar búcsújáróhelyek jellegüket és eredetüket tekintve, tulajdonképpen kétfélék: csodás gyógyulásokot okozó forrásokhoz, vagy csodás múlttal megáldott Mária-képekhez és -szobrokhoz kötődnek. A képet kissé színezik azok a helyek, ahol a hagyomány szerint megjelent a Szűz Mária és vizet fakasztott (pl. Csobánkán), illetve azok a helységek, ahol nevezetes történelmi esemény emlékére tartják a búcsút (pl. Csíksomlyón).” Lásd: Bárány János 1990: 371.

¹⁹ A turizmus legismertebb és általánosan elfogadott meghatározását a Turizmus Világszervezete (WTO) és az Interparlamentáris Unió fogadta el Hágában 1989-ben. Eszerint „a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.” Lásd: Lengyel Márton 2004: 23.

²⁰ Irimiás Anna – Michalkó Gábor 2013: 179.; Sulyok Judit – Mártonné Máthé Kinga 2014: 12.

²¹ Michalkó Gábor 2012: 141.; Lengyel Márton 2004: 23.

²² Tasnádi József 2002: 18.

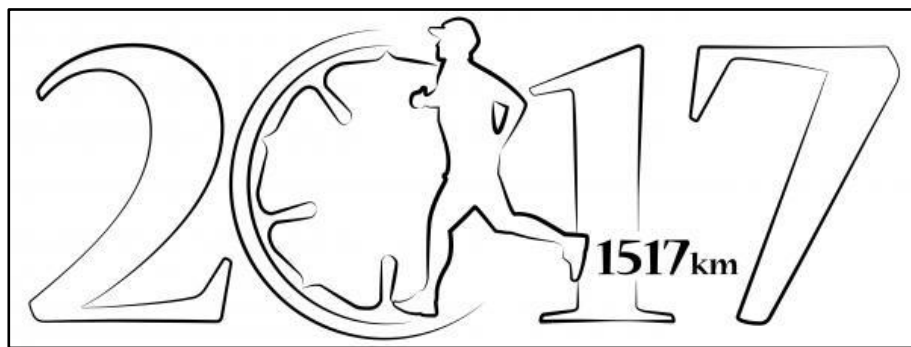
²³ Martonné Erdős Katalin 2009: 14-15.

²⁴ Michalkó Gábor 2012: 52.

²⁵ Martonné Erdős Katalin 2009: 15.

vallási turizmus különböző formáinak vizsgálatakor is figyelembe kell venni mint motivációs tényezőket.

Az ember legalapvetőbb emberi szükségletei a *fiziológiai*, vagyis biológiai szükségletek, melyeknek kielégítésére irányul a kikapcsolódás, „a hétköznapok egyhangúsága által kiváltott feszültségek kompenzációja”.²⁶ A fiziológiai szükségletek kielégítéséből fakad a turizmus legpreferáltabb formája az üdülés és az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő gasztroturizmus is. A kikapcsolódás történhet passzív és aktív pihenés révén, az előbbire az egészség-, az utóbbira pedig az aktív turizmus különböző formái szolgálnak.²⁷ A vallási turizmus során a fiziológiai szükséglet aktív kielégítését tekintve leginkább a zárandoklat vehető számításba, amelyet szintén motivál a fizikai megterhelés, hiszen a zárandoklat során átélt konkrét fizikai erő kifejtés és megterhelés által a zárandokok közelebb kerülnek a szenthez, a szenvedésük megerősíti őket hitükben.²⁸

„Mert a reformáció megmozgat” c. kezdeményezés logója (tervezte: Kuttyifa Ágnes).²⁹

A református felekezetek tekintetében csak újabban, az aktuális turisztikai trendeket követve formálódnak ki az aktív turizmus felé mutató attrakciók. A fentebb említett, 2013 augusztusában megszervezett „Vizsolyi-Biblia-zárandoklat” során a gönci református templomtól indulva Göncruszán és Vilmányon át Vizsolyig járták végig a résztvevők a „Biblia-földjét”.³⁰ 2014-ben indították útjára a reformáció 500. évfordulójához kapcsolódó, „Mert a reformáció megmozgat” című, gyakorlatilag tétől független programot, melynek részeként idősek és fiatalok 2017-ig 1517 kilométer futnak le.³¹ Ennek a programnak már

²⁶ Martonné Erdős Katalin 2009: 16.

²⁷ Michalkó Gábor 2012: 53.; Martonné Erdős Katalin 2009: 16.

²⁸ Korpics Márta 2014: 53.

²⁹ Forrás: [<http://www.ref500.hu/hirek/mert-a-reformacio-megmozgat-2013-1517-kilometert-futnak-2017-ig-1>] Letöltés ideje: 2016. május 11.

³⁰ Forrás: [<http://www.vizsolyibiblia.hu/index.php/hireink/4-zarandoklat>] Letöltés ideje: 2014. december 5.

³¹ Forrás: [<http://www.evangelikus.hu/cikk/mert-reform%C3%A1ci%C3%B3-megmozgat-%E2%80%93-1517-kilom%C3%A9tert-futnak-2017-ig>] Letöltés ideje: 2015. március 3.

helyi szintű formája is megjelent, ugyanis egy Debrecen melletti lelkész elhatározta, hogy 500 kilométert fog futni a magyar kereszténység hagyományai szerint kiemelt jelentőségű településeket érintve. Ezek a programok egyszerre szolgálják a fizikai és lelki kikapcsolódást is, a futó program résztvevői közül többen a lelki elcsendesülés, az imádkozás lehetőségeként is tekintenek a futásra a testmozgáson kívül.³² A „Mert a reformáció megmozgat” kezdeményezés ráadásul a testmozgás mellett a reformáció évfordulójának népszerűsítéseként is funkcionál, az említett fiziológiai szükséglet mellett pedig a valahová való tartozás szükségletét is kielégíti. Egyfelől a református egyházhoz, másfelől a futók csoportjához való tartozás révén, hiszen ma már a futás „egyre több ember életének és identitásának része”.³³

A Beregi bringások „Test és lélek” elnevezésű kerékpártúrán³⁴

A vallási és az aktív turizmus összekapcsolódása figyelhető meg az egyre népszerűbb kerékpárturizmus területén is. A szatmári és beregi református templomokat igen nagy számban keresik fel azok a biciklisták, akik a környéket kerékpárral járják be, nem céltalanul, hanem tudatosan alakítva útjukat: a térség műemléktemplomait is felkeresik.³⁵ Esetükben a túrakerékpározás (nyaralás közbeni kerékpározás és hosszú távú kerékpáros utak) tekinthető természetesen elsődlegesnek, amelynek útvonalát a térség vallásturisztikai desztinációi is

³² Forrás: [<http://www.ref500.hu/hirek/mert-a-reformacio-megmozgat-2013-1517-kilometert-futnak-2017-ig-1>] Letöltés ideje: 2016. május 11.

³³ Dávid Adél evangélikus lelkész a program egyik kezdeményezője. Forrás: [<http://www.ref500.hu/hirek/mert-a-reformacio-megmozgat-2013-1517-kilometert-futnak-2017-ig-1>] Letöltés ideje: 2016. május 11.

³⁴ Forrás: [<http://www.b2.vasarosnameney.hu/turaink/4-gyalogos-es-kerekparos-tura-bereg-vedett-termeszeti-ertekeihez>] Letöltés ideje: 2017. március 5.

³⁵ G.M.P. közlése. Csaroda, 2017. május 13.

determinálnak. Ez a térség különösen frekventált számukra, hiszen a rendszeres kerékpározókra jellemző, hogy csendes vidéki utakon járnak vagy kifejezetten alacsony forgalmú utakat preferálnak.³⁶

A kikapcsolódás iránti vágy természetesen nemcsak fizikai, de lelki, szellemi feltöltődést is jelenthet, hiszen „a szervezet fizikai és mentális egészségi kondíciójának megőrzése, visszaállítása az utazások minden életkorban egyaránt érvényesülő fiziológia indítéka”.³⁷ Napjaink munkával töltött hétköznapijaira a profán tartalmak jellemzőek, ezzel szemben a turizmus során az egyén a „nem mindennapit, az egyedül élheti meg, és átléphet a szakrális világba, ahol lelki és kulturális vágyai kerülnek előtérbe”.³⁸

A vallás és turizmus analógiájának vizsgálatakor gyakori összehasonlítási alapként jelenik meg a hétköznapiból, a profánból való kilépés hasonlósága. Michalkó Gábor az 1989-es turizmus fogalmának alternatív definíciójában éppen ezt emeli ki, hogy „a turizmus az egyén élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor”.³⁹ A turista elhagyja állandó lakó- és munkahelyét, elválk a megszokottól, a hívő vallása gyakorlása során pedig szintén a mindennapi élet nehézségeiből a természetfelettihez kapcsolódva, a hétköznapi gondolkodásmódtól eltérő gondolatok közé kerül, s különleges rituális cselekedetek részeseivé válik.⁴⁰ A turista utazása során az autentikus élményeket keresi a hétköznapi nem autentikus és strukturált világával szemben.⁴¹

A vallási turizmus során elsődleges motivációként a vallás, a vallásgyakorlat,⁴² a hit és a lelki élmény⁴³ megtapasztalásának tényezői említhetőek. A mai vallási turista számára maga az út is élményt jelent, és a népi vallásosság hagyományos elemei mellett előtérbe kerül az utazó személyes spirituális igénye.⁴⁴ Sulyok Judit és Mártonné Máthé Kinga már egyenesen „lelki MICE” vendégnek nevezi azt az új zarándokturista-réteget, amely a zarándoklatot

³⁶

Forrás:

[<http://itthon.hu/documents/28123/32346772/Ker%C3%A9kp%C3%A1ros+turizmus+potenci%C3%A1l+Moln%C3%A1r+Anita.pdf/5d9a7488-c691-41fd-bff1-2b0f370103fb>] Letöltés ideje: 2017. március 5.

³⁷ Michalkó Gábor 2012: 55.

³⁸ Jedzinák Krisztina 2002: 72.

³⁹ Michalkó Gábor 2012: 34.

⁴⁰ Berki Tibor – Pohner Tamás 2009: 245.; Eliade, Mircea 1999: 63.

⁴¹ MacCannell, Dean: 1976. Hivatkozik rá: Pusztai Bertalan 2011: 21.

⁴² Lásd: Puczkó László – Rátz Tamara 2005: 162-163.; A szociokulturális indítékok között, melyek a műveltség megszerzésére, kiszélesítésére, a valóság megismerésének élményére irányulnak, említi meg Michalkó Gábor a vallásgyakorlatot, hiszen számos egyház előírja híveinek a zarándoklatot. Lásd: Michalkó Gábor 2007: 50.

⁴³ A szent helyeket felkereső zarándoklat Korpics Márta megfogalmazásában, azon túlmenően, hogy az életnek, az életútnak egyfajta szimbolikus kifejeződése, s mint a hit igazi megnyilvánulásaként funkcionál, annak az *élménynek* az „evilági megtapasztalása”, hogy a zarándokok „életének értelme az Istenhez vezető út megtétele, melynek célját s az úton levés miértjét is maga a célja adja”. Lásd: Korpics Márta 2014: 131.; Uő. 2000.; Uő. 2003.

⁴⁴ Sulyok Judit – Martonné Máthé Kinga 2014: 13-14.

egyfajta elvonulásként éli meg.⁴⁵ E réteg – amely természetesen nem csak a vallási turizmus attrakcióiban keres menedéket⁴⁶ – a szerzők szerint leginkább abból a városlakó, „életközépi válság környékén lévő, vezető pozícióban dolgozó, magas diszkrecionális jövedelemmel rendelkező” szegmensből kerül ki, akit kifejezetten jellemez a minőségi szolgáltatások kereslete.⁴⁷

A fiziológiai igény fontossága a Recultivatur jelentésben is megjelenik, miszerint a vallási turizmus területén az elmúlt években Európa-szerte tapasztalható jelentős expanzió a sikeres látogatómenedzsment mellett a spiritualitás iránti igény növekedésének is köszönhető.⁴⁸ Ezen igényeket a templomok eredendően elcsendesedésre szolgáló jellege is kielégíti, ezt a vonzerőt viszont az aktuális trendeket követve az egyházközségek sikeres hatásmenedzsmenttel, különböző programok vagy tárgyi eszközök, hangulatelemek révén igyekeznek tovább erősíteni.

Ezen személyes igények kielégítésre használt másodlagos szuprastruktúra szolgáltatásai⁴⁹ a vallási helyszínek esetében már eredendően is rendelkezésre állnak, de az adott szolgáltató közeg (egyházközség) fogadóképességétől függően utólagos kialakításuk is lehetséges. A templomok eredeti funkciójukból, belső térszerkezetük és berendezésükből adódóan természetes helyszínei az imádkozásnak, az elcsendesedésnek, amire felekezettől függetlenül – turisztikailag kényelmes megoldásként – a templompadok szolgálnak. A nyílt tér és az adott esetben intenzív látogatóforgalom miatt a turisták közül azonban viszonylag kevesen használják elcsendesedésre ezt a térelemet, és elsősorban szemlélődésre, a templom berendezésének, művészi értékeinek szemrevételezésére, illetve pihenésre használják. A turisztikai kínálatban speciálisabb igényeket kielégítve, mondhatni személyre szabott szolgáltatásként működnek például a mécsesgyűjtők vagy a turisták számára a nyitvatartási időben biztosított gyóntatás is.

⁴⁵ Sulyok Judit – Martonné Máthé Kinga 2014: 18.

⁴⁶ Michalkó Gábor a „túlterhelt, egyébként jó módban élő menedzserek” esetében fennálló stressz levezetésének lehetőségeként a kalandturizmust vagy az extrém sportokat említi. Lásd: Michalkó Gábor 2012: 55.

⁴⁷ Sulyok Judit – Martonné Máthé Kinga 2014: 18.

⁴⁸ Recultivatur 2013: 3.

⁴⁹ Michalkó Gábor 2012: 118-121.

A gyóntatószékhez használt jelzőberendezés. München, St. Michael Kirche. 2013. július.⁵⁰

A spiritualitás iránti fokozódó igények mentén az egyházközségek törekednek a megfelelő környezet kialakítására, ami adott desztináció helyzetétől, térszerkezetétől függően többféleképpen is történhet. Ha a kiemelkedő látogatóforgalmat bonyolító szakrális objektum közvetlen szomszédságában, vagyis települési szinten még a potenciális turisztikai térben⁵¹ külön kápolna vagy gyülekezeti ház áll, akkor ebben az „alternatív szakrális objektumban” teremtik meg az elcsendesülés milióját. Ha pedig az elsődlegesen turisztikai attrakcióként funkcionáló templom térbeli adottságai ezt lehetővé teszik, felekezettől függően sekrestye vagy a templomban kialakított gyülekezeti terem rendelkezésre áll, akkor természetesen még az épületen belül alakítják ki az imádkozásra szánt teret.

Ebben az esetben – más kulturális attrakciókhoz hasonlóan – a viselkedési kódexek közvetítésére⁵² is használt piktogramok, illetve interpretációs eszközök segítségével tudatosítják az adott térelem funkcióját, és irányítják a látogatók mozgását is. Az irányítás leggyakoribb eszköze a megfelelő feliratú („Zutritt nur zum Gebet”, „Entrance only for those who pray”) vagy jelzésű tábla. Az elcsendesedés funkcióját hangsúlyozó leggyakoribb tárgyi eszköz pedig a kihelyezett Biblia mellett a gyertya, sőt egyre gyakrabban a halk zene is. Ezzel pedig már nem csak a templomot eredeti funkciója miatt felkereső vallásgyakorlók, sőt már nem is csak a vallásos (érzületű), hanem a már említett spirituális feltöltődésre, kikapcsolódásra is vágó, a templomot eredendően kulturális indítékkal felkereső turisták is élnek.

⁵⁰ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta

⁵¹ Michalkó Gábor 2012: 72.

⁵² Puczko László – Rátz Tamara 2005: 295.

Az imádkozás miatt elhelyezett figyelmeztető-tábla. München, Frauenkirche. 2013. július.⁵³

Ezeket a „spirituális szolgáltatásokat” a turisták egyre inkább igénylik, így ezek nemcsak a spontán, de szervezett templomlátogatások során is kialakításra kerülnek. Így például a Nyitott Templomok Éjszakája programsorozat keretében 2014-ben több templomban is a turisztikai információk elhangzása előtt vagy után a programot színesítendő orgonajátékkal és a gyülekezeti kórus énekével kedveskedtek a látogatóknak. Ezáltal a turisták kikapcsolódás, spirituális feltöltődés iránti szükségletének kielégítését is megcélozták az egyházközségek.

Az ünnepekhez kapcsolódó turisztikai attrakciók esetében szintén megjelenik a spiritualitás iránti fokozott érdeklődés a fogyasztók bármely körét tekintve. A karácsonyi vásároknak már évek óta szerves részét képezik az adventi gyertyagyújtások, amelyekkel a különböző programelemek (mécsesek körbeadása, zenei betétek, stb.) révén a „karácsonyi hangulat” megélése, az elcsendesedés iránt vágyó vásárolók lelki szükségleteit is igyekeznek kielégíteni.

A református egyházhoz kapcsolódó, a templomturizmuson kívüli vallásturisztikai attrakciókban ez a fajta spirituális feltöltődés eltérő intenzitással jelenik meg, hiszen egy vallási fesztiválon vagy gyülekezeti kiránduláson való részvételkor mindenképpen feltételezhetjük a lelki élmények iránti vágyat, amely az utazás primer motivációjaként funkcionál. Ugyanakkor például a gyülekezeti kirándulások során a kikapcsolódás, a mindennapok profanitásából való kiszakadás vágya mindenképpen meghatározza a gyülekezeti tagokat, a lelki feltöltődés azonban gyakran másodlagos motiváló tényezőként áll fenn, és az egész napos városnézés, szellemi/kulturális kikapcsolódáshoz képest egy rövidebb,

⁵³ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta

jellemzően az esti órákra halasztott istentisztelet során ölt csak testet a lelki/spirituális feltöltődés. A vallási fesztivál esetében pedig – elsősorban a különböző profán, félprofán programok révén – a valahova való tartozás, a kognitív szükséglet és az önmegvalósítás igénye válik inkább elsődlegessé.

„Elcsendesülés” az orgonajáték alatt. Nyitott Templomok Éjszakája. Debrecen, Nagytemplom. 2014. szeptember.⁵⁴

A fenti szükségletszintnél leírtak a vallási turizmus tekintetében alapvetően a következő szükségletet, a *biztonság* motivációját is jellemzik, melyet a turisztikai szakirodalom jellemzően a bevásároló- és a charterturizmus kapcsán említ, a kiválasztott hely, közlekedési eszköz vagy a megélhetés biztonsága miatt.⁵⁵ A vallási turizmus esetében viszont a fenti materiális képzetekkel szemben egy mentális szükséglet, Martonné Erdős Katalin szavaival élve a „lelki támasz” biztonsága iránti szükséglet is fennáll,⁵⁶ amely közismert jellemzője a vallásos embernek, így egyaránt érvényes a zarándokokra vagy a vallási fesztiválozókra, a hitüket megélőkre.

A *szerepet, a valahová való tartozás* szüksége motiválja az utazások legnagyobb hányadát⁵⁷ kitevő VFR (Visiting Friends and Relatives) turizmus mellett a különböző nemzeti és vallási identitáselemeket tápláló utazásokat is.⁵⁸ Ugyancsak a valahová való tartozás szükséglete indukálja az azonos társadalmi és korcsoportba tartozók közös utazását is, így

⁵⁴ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta

⁵⁵ A charterturistát a bejáratott célterületre szóló charterrepülőjegy kínálta teljes ellátás garanciája motiválja. Lásd: Michalkó Gábor 2012: 53.

⁵⁶ Martonné Erdős Katalin 2009: 16.

⁵⁷ Martonné Erdős Katalin 2009: 16.

⁵⁸ Michalkó Gábor 2012: 53.

ebben az esetben a vallási turizmus összes dimenzióját relevánsnak tekinthetjük. Szűkebb értelemben a saját egyházközséghez, vallási kisközösséghez, tágabban pedig a saját egyházhöz/valláshoz való tartozás igénye is befolyásolja az egyént a zarándoklaton, a gyülekezeti kiránduláson, a vallási táboron, fesztiválon, az egyházi gyűléseken, konferenciákon való részvételben is. Ezen szükségsszinttel kapcsolatban érdemes kiemelni az évfordulókhoz kapcsolódó programokon való részvételt és a református emlékezhelyekhez kötődő templomturizmust, melyeknél a református egyházhöz tartozás érzése még intenzívebben van jelen, a vallási turista egyházi/vallási identitását egyértelműen megerősítik.

A már említett, különböző területi és (egyház)igazgatási szintű egyházi gyűléseken, illetve konferenciákon való részvételt az adott egyházi közösséghez való tartozás igénye mellett a *megbecsülés* iránti szükséglet is motivál. Ez a jellemzően a hivatásturizmus alatt tárgyalt utazásokat befolyásoló szükséglet szint a résztvevők társadalmi elismertségéhez és tekintélynövekedéséhez járulhat hozzá, illetve az incentív turizmus részeként a munkavállalók és üzleti partnerek számára szervezett ajándékutak az ösztönzés eszközeként elégítik ki az egyén megbecsülés iránti igényét.⁵⁹ Az incentív utak egyházi szinten talán még kevésbé frekventáltak, ugyanakkor a hittanosoknak szervezett jutalomkirándulások, az egyházi iskolák munkatársainak szervezett évzáró/évkezdő értekezletek esetében alapvetően szintén jelen van a megbecsülés és a motiválás tényezője.

A szükségletpiramis következő szintjei a megértés, a tudás iránti *kognitív*, illetve az elsősorban művészeti alkotásokra és természeti tájakra, városokra vonatkozó *esztétikai* igény.⁶⁰ Ez a vallásturisztikai attrakciók esetében, felekezettől függetlenül kiemelkedő jelentőséggel bír, amit a vallási turizmus konceptualizálása, a vallási turizmus-kulturális turizmus fentebb tárgyalt összefonódása is jól reprezentál, és bár különböző mértékben, de a vallási turizmus minden dimenzióját befolyásolja. A lelki élmény, spirituális feltöltődés és a kognitív szükségletek eltérő befolyásán alapul Valene Smith közismert zarándoklat–vallási turizmus–turizmus hármas felosztása, a fogalmak vallási-világi tengelyen való elhelyezése.⁶¹ Ebben az esetben zarándoklat egy olyan vallási indíttatású utazás, amikor a szent hely felkeresése révén az egyén egy belső, lelki utazáson vesz részt, a cél pedig hitének mélyebb átélése, a vallási turizmus a vallási helyszínek vagy események felkeresésére irányuló utazás, ahol a felekezethez kötődő történelmi, művészeti vagy egyházi vonatkozások megismerése identitáserősítő hatással is bír. A világi turizmus során pedig az egyénnek nincs vallási alapú

⁵⁹ Martonné Erdős Katalin 2009: 17., Michalkó Gábor 2012: 55.

⁶⁰ Martonné Erdős Katalin 2009: 17., Michalkó Gábor 2012: 55.

⁶¹ Smith, Valene: A fogalmak vizsgálatának fejlődéstörténetét lásd: Collins-Kreiner, Noga 2010.

élménye, az adott vallási helyszínt kizárólag művészeti, művelődési értékei miatt keresik fel a turisták.⁶² Az egyházi helyszínekhez kötődő tudás közvetítése, vagyis az interpretáció igen sokféleképpen történhet, a spontán vagy állandó megbízású idegenvezető tárlatvezetésétől az egyszerűbb tablókön, molinókon át egészen az ikonok, úrasztalák mellé helyezett QR-kódhoz rendelt információhalmazig.

QR-kód használata a templomokban. München, Frauenkirche. 2013. július⁶³

A szükségletpiramis utolsó szintje az *önmegvalósítás*, amely korábban leginkább a kalandtúrák, felfedezőutak tekintetében minősült relevánsnak, a turizmus fejlődése mentén azonban kibővült az általa determinált utazások köre. Így ma már a turista személyiségének fejlődésében jelentős hatással bíró, különös érdeklődéséhez, „régóta dédelgetett álmainak valóra váltásához”, egy „teljesítmény elérésének bizonyításához” kötődő utazások motivációjaként is értelmezhető.⁶⁴ A vallási turizmusra levetítve, az adott utazó keresletét determináló tényezők függvényében gyakorlatilag bármely dimenziót befolyásoló tényezőként értelmezhetjük, hiszen az El Camino-n való részvétel, egy kisebb gyülekezet számára a nyírbátori templom megtekintése, vagy a fent említett példaként az 1517 kilométer lefutása is egy régóta dédelgetett álomként funkcionálhat, amely meghatározó erővel bírhat az egyén vagy a közösség fejlődésében is.

⁶² Collins-Kreiner, Noga 2010: 440.

⁶³ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta

⁶⁴ Michalkó Gábor 2012: 54.

A felújított vajai református templom és egykori sekrestyéjében kialakított kiállítás megtekintése a Magyar Múzeumi Történész Társulat éves konferenciájának részeként.

Vaja, 2015. június⁶⁵

A fentiekből jól látható, hogy az emberi szükségletek hierarchikus rendszerét mélyen áthatja a turizmus különböző formái, így a vallási turizmus is. A vallási turizmus fogalmának folyamatos bővülése révén a szükséglet-piramis minden szintje – természetesen eltérő intenzitással – motivációs tényezőként értelmezhető a különböző dimenziók, így a vallási helyszínek meglátogatása vagy vallási eseményen való részvétel esetében is. A vallási jellegű utazásokat egyértelműen befolyásoló lelki kikapcsolódás motivációja és a vallási turizmusnak a turizmus rendszerén belül elfoglalt helyéből és definíciójából fakadóan a kognitív, illetve az esztétika szükséglete mellett a valahová való tartozás szükséglete is természetesen erősen motiváló tényezőként funkcionál. Ezen szükségletek intenzitásával pedig már a fogadó egyházközségek is egyre inkább számolnak, és lehetőségeikhez mérten a megfelelő látogatómenedzsment révén a differenciált, akár kulturális, akár spirituális, akár egyháztörténeti szegmensre vonatkozó fokozódó látogatói kereslethez alkalmazkodva újabb és újabb attrakciókkal, hatáselemekkel bővítik kínálatukat.

⁶⁵ A fotót készítette: P. Szászfalvi Márta

Irodalom

Bárth János

- 1990 A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz VII.* Budapest. 331-425.

Bartha Elek

- 1993 *Vallásökológia.* Debrecen

Berki Tibor – Pohner Tamás

- 2009 Vallási turizmus, zarándokturizmus. In Michalkó Gábor – Rátz Tamara (szerk.): *A tér vonzásában. A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai.* Kodolányi János Főiskola - MTA Földrajztudományi Kutatóintézet: Magyar Földrajzi Társaság. Székesfehérvár - Budapest. 244-254.

Collins-Kreiner, Noga

- 2010 Researching Pilgrimage. Continuity and Transformations. *Annals of Tourism Research.* 37. 440–456.

Husz Mária

- 2007 *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról.* PTE FEEK. Pécs

Irimiás Anna – Michalkó Gábor

- 2013 Religious tourism in Hungary – an integrative framework” *Hungarian Geographical Bulletin.* 2. 175-198.

Jedzinák Krisztina

- 2002 Kitüntetett pontok. A kultuszhelyektől a turisztikai látványosságig. In Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt (szerk.): *Egy tér alakváltozásai.* Budapest, Néprajzi Múzeum. 2002. 71-83.

Jónás-Berki Mónika – Rátz Tamara

- 2012 Magyarország kulturális turizmusa. In Aubert Antal (szerk.): Magyarország idegenforgalma. Szakkönyv és atlasz. Budapest, Cartographia Tankönyvkiadó Kft. 26-33.

Korpics Márta

- 2000 Zarándok és turista. Gondolatok a szent helyekről a turizmus kontextusában. In Fejős Zoltán (szerk.): *Turizmus és kommunikáció.* Budapest – Pécs. 167-179.
- 2003 Egy zarándokhely átalakulásának vizsgálata a turizmus kutatáson keresztül. In Fejős Zoltán (szerk.): *Helye (in)k, tárgya (in)k, képe (in)k.* Budapest. 108-119.

2014 *A szakrális kommunikáció színterei: a zárandoklat.* Typotex.

Lengyel Márton

2004 *A turizmus általános elmélete.* Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, Budapest

MacCannell, Dean

1976 *The Tourist. A New Theory of the Leisure Class.* New York.

Magyar Turizmus Zrt. Kutatási Iroda (összeáll.)

2013 A vallási turizmus helyzete. Összefoglaló a Mintel „Religious and pilgrimage tourism” című kiadványából. Budapest, Forrás: [http://szakmai.itthon.hu/documents/28123/121718/Mintel_Vall%C3%A1si_turizmus.pdf/8d3731bbaed0-4f45-bf9d-97ba265fcccb] (Letöltés ideje: 2013. június 15.)

Mester Tünde

2006 Vallási turizmus. *Turizmus Bulletin.* 2. 16-18.

Michalkó Gábor

2007 *A turizmusfejlesztés alapjai.* Székesfehérvár

2012 *Turizmológia,* Budapest

Puczkó László – Rátz Tamara

2005 *A turizmus hatásai.* Budapest

2011 *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei.* Akadémiai Kiadó. Budapest.

Pusztai Bertalan

2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In Pusztai Bertalan (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset.* Szeged, 2003. 9-21.

2004 *Religious tourism. Constructing Authentic Experiences in Late Modern Hungarian Catholicism.* Forrás: [<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13455/9513919900.pdf?sequence=1>]. (Letöltés ideje: 2012. november 12.)

2011 Paradigmaváltások a kultúrakutatás autentikusság értelmezésében. In Fejős Zoltán (szerk.): *Színre vitt helyek.* Tabula Könyvek. 11. Budapest. 18-31.

Recultivatur

2013 Elaboration of a tool for the inclusion of religious – related cultural values into the planning and development process. Common Model of Religious Tourism.
Forrás: [<http://www.recultivatur.eu/>] (Letöltési ideje: 2014. június 5.)

Smith, Valene

1992 Pilgrimage and Tourism. *Annals of Tourism Research*. 1. 1-17.

Sulyok Judit – Mártonné Máthé Kinga

2014 A vallási turizmus helyzete Magyarországon. *Turizmus Bulletin*. 2014. 1. 11-20.

Tasnádi József

2002 *A turizmus rendszere*. Budapest